

Interventie

De superheldenaanpak

Erkenning

Erkend door deelcommissie Ontwikkelingsstimulering, onderwijs-gerelateerd aanbod en jeugdwelzijn

Datum: 10 juni 2021

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Vijverberg (29 januari 2021).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'De superheldenaanpak'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving.....	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel	6
1.3 Aanpak.....	8
2. Uitvoering.....	16
3. Onderbouwing	20
4. Onderzoek	28
5. Werkzame elementen	30
6. Aangehaalde literatuur	31

Samenvatting

De superheldenaanpak van Orka Training is een preventieve aanpak voor de basisschool om sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas te verbeteren om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen. De kinderen kunnen één van de negen sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) inzetten, waardoor er balans ontstaat in sociale relaties tot andere kinderen: elkaar helpen, elkaar aanspreken, leiden, volgen, opkomen voor jezelf, relaxed reageren, negeren, een slimme plek en melden bij de leerkracht.

Oefeningen groepsvorming worden ingezet om sociale relaties te creëren waarin kinderen een effectieve sociale vaardigheid (superheld of keuze) leren toepassen. Elke week geeft de leerkracht een oefening groepsvorming, waarin de negen sociale vaardigheden getraind worden. Er zijn meer dan 50 oefeningen voor elke fase van groepsvorming beschikbaar. De kracht van de superheldenaanpak is dat de leerkracht tijdens de oefeningen feedback geeft aan kinderen over de sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) die worden toegepast. De superheldenaanpak wordt online aangeboden middels het online Orka Platform.

Doelgroep

De doelgroepen van de superheldenaanpak zijn:

- Leerkrachten in het regulier basisonderwijs (groep 1 - 8).
- Kinderen van 4 tot 12 jaar in het regulier basisonderwijs (groep 1 - 8).

Doel

De superheldenaanpak heeft als doel om sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas te verbeteren om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen.

Aanpak

De superheldenaanpak bestaat uit meer dan 70 oefeningen groepsvorming. De leerkracht kiest één oefening per week om uit te voeren met de klas. De oefeningen groepsvorming zijn verdeeld in oefeningen voor de onder-, midden- en bovenbouw. De leerkracht kiest een oefening die past bij de fase van groepsvorming waarin de groep zich bevindt. De leerkracht bespreekt tijdens en na een ronde van een oefening de sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) die ingezet zijn of ingezet kunnen worden. De superheldenaanpak sluit met de inhoud van de oefeningen naadloos aan bij de fases van de groepsvorming. Hierdoor krijgt een leerkracht handvatten om de groepsvorming te sturen en te komen tot positieve groepsvorming.

Materiaal

Als materiaal is beschikbaar: Handleiding voor leerkrachten in het basisonderwijs; poster 'keuzes voor superhelden' voor de onder-, midden- en bovenbouw; poster 'het stoplicht'; het online Orka Platform (o.a. video's en instructiekaarten oefeningen groepsvorming, vragenlijst welbevinden en relatiediagram).

Onderbouwing

De superheldenaanpak is gebaseerd op o.a. de fasen van groepsvorming (Tuckman, 2001) en de sociale leertheorie (Bandura, 1986). Door oefeningen m.b.t. groepsvorming in te zetten en kinderen te coachen een effectieve sociale vaardigheid (superheld of keuze) in te zetten zal leiden tot het verbeteren van de sociale vaardigheden van elk kind in de groep en wordt het voor de leerkracht gemakkelijk het groepsklimaat positief te beïnvloeden.

Onderzoek

Er is nog geen wetenschappelijk onderzoek gedaan naar effecten van de superheldenaanpak. Wel is er in januari 2020 een procesevaluatie afgenomen bij alle scholen. Daarnaast wordt er jaarlijks geëvalueerd met de leerkrachten die werken met de superheldenaanpak.

1. Uitgebreide beschrijving interventie

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

De superheldenaanpak is een preventieve interventie voor kinderen van 4 tot 12 jaar in het regulier basisonderwijs (groep 1 - 8).

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep van de superheldenaanpak zijn de leerkrachten.

Selectie van doelgroepen

De superheldenaanpak is een aanpak die beschikbaar is voor alle kinderen in het regulier basisonderwijs.

Contra-indicatie:

- Onvoldoende cognitief en reflectieniveau bij kinderen, bijvoorbeeld bij kinderen in het speciaal basisonderwijs.

Betrokkenheid doelgroep

De aanleiding van de superheldenaanpak is de vraag van leerkrachten om een handreiking te hebben over hoe kinderen alternatief gedrag aan te leren in voor hen lastige alledaagse sociale situaties. Tijdens trainingen zijn er meerdere sociale vaardigheden geoefend in klassen om de groepsvorming te versterken. Deze sociale vaardigheden hebben geleid tot de werkwijze met superhelden in 2015. In de trainingen die daarop volgden zijn inmiddels nog vijf sociale vaardigheden ontwikkeld. Dit heeft geleid tot nu negen sociale vaardigheden die kinderen kunnen maken in interactie met klasgenoten.

Scholen, leerkrachten en kinderen zijn vanaf het begin van de superheldenaanpak betrokken. De superheldenaanpak wordt door Orka Training wekelijks uitgevoerd in ongeveer 20 groepen, waar zowel kinderen als leerkrachten na afloop feedback geven over de superhelden en oefeningen groepsvorming. Dit heeft o.a. geleid tot de uitbreiding van vier sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) naar negen sociale vaardigheden. Daarnaast wilden leerkrachten meer oefeningen die in de klas uitgevoerd konden worden. Dat heeft geleid tot het ontwikkelen van meer oefeningen die in de klas uitvoerbaar zijn.

1.2 Doel

Hoofddoel

De superheldenaanpak heeft als doel sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas te verbeteren om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen.

Subdoelen

Om het hoofddoel te bereiken wordt in de aanpak gewerkt aan de volgende subdoelen bij leerkrachten. Deze zijn voorwaardelijk voor het behalen van het hoofddoel:

Kennis

1. De leerkracht kent vijf fasen van groepsvorming.
2. De leerkracht kent bij elke fase van groepsvorming de kenmerken die een oefening nodig heeft.

Vaardigheden

3. Leerkrachten kunnen positief gedrag (zoals elkaar helpen) bekrachtigen door complimenten te geven bij positief gedrag.
4. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'de bron' (de dader) aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
5. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'het slachtoffer' aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
6. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'de omgeving' aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
7. Leerkrachten kunnen oefeningen groepsvorming inzetten die passen bij de fase waarin de groep zich bevindt.
8. Leerkrachten hebben inzicht in de relaties en structuur binnen de groep, zodat zij passende sociale vaardigheden en oefeningen groepsvorming kunnen inzetten.

Als bovenstaande subdoelen behaald zijn, kan gewerkt worden aan de volgende subdoelen bij kinderen:

Kennis

9. Kinderen hebben kennis en inzicht in eigen gedrag en de gevolgen hiervan voor de ander.

Vaardigheden

10. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'leiden' inzetten. Een kind kan tijdens samenwerken de leiding nemen door bijvoorbeeld te zeggen: 'Wil je daar gaan staan?'
11. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'volgen' inzetten. Een kind kan tijdens het samenwerken volgen door aanwijzingen van een ander kind te accepteren door bijvoorbeeld te zeggen: 'Prima, dat doe ik.'
12. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'elkaar helpen' inzetten. Een kind kan tijdens het samenwerken andere kinderen helpen door bijvoorbeeld te zeggen: 'Zal ik je even helpen?'
13. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'elkaar aanspreken' toepassen. Een kind kan een ander kind aanspreken door bijvoorbeeld te zeggen: 'Stop, hij vindt dat niet leuk.'
14. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'opkomen voor jezelf' inzetten. Een kind kan opkomen voor zichzelf door bijvoorbeeld te zeggen: 'Wil je stoppen met duwen?'
15. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'een slimme plek' inzetten. Een kind kan op een andere plek staan of zitten bij ongewenst gedrag.
16. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'negeren' inzetten. Een kind kan bij ongewenst gedrag tijdens de les een ander kind negeren door niet te reageren op het ongewenste gedrag.
17. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'relaxed reageren' inzetten. Een kind kan bij uitdagen tegen een ander kind bijvoorbeeld zeggen: 'Oké, best. Boeiend.'
18. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'melden bij de leerkracht' inzetten. Een kind kan ongewenst gedrag melden bij de leerkracht als een andere sociale vaardigheid niet werkt.

19. Kinderen die ongewenst gedrag laten zien kunnen feedback van klasgenoten en leerkracht omzetten naar sociale vaardigheden die leiden tot meer positieve sociale interacties.
20. Kinderen die ongewenst gedrag laten zien zijn voldoende in staat tot onderhandelen en hebben geleerd dat je hiervoor ook rekening moet houden met anderen.

Metten of bovenstaande subdoelen behaald zijn, kan op verschillende manieren. Subdoel 8 wordt gemeten middels het relatiediagram. In het online Orka Platform is het relatiediagram beschikbaar. Hierdoor wordt inzichtelijk gemaakt welke relaties en structuur binnen de groep aanwezig zijn. Alle leerkrachten nemen tweemaal per schooljaar een relatiediagram af. Het doel is dat de leerkracht inzicht krijgt in de relaties in de groep. De leerkracht ziet welke kinderen populair zijn en welke kinderen geen enkele keer gekozen worden. Een vergelijking tussen de eerste en tweede afname laat verschillen en vorderingen zien. Subdoelen 1 -7 en 9- 20 kunnen gemeten worden met behulp van sociaal emotionele volgsystemen die de school al in huis heeft zoals ZIEN!, SCOL of KIIJK. De leerkracht krijgt daardoor inzicht in de sociaal emotionele ontwikkeling gedurende het schooljaar.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Wervingsmethode

- De school kan zich inlezen in de superheldenaanpak op de website: www.orkatraining.nl.
- Op de website kan de school een digitale presentatie aanvragen.
- De school kan een proefabonnement aanvragen. Het proefabonnement geeft de school twee weken toegang tot de superheldenaanpak op het online Orka Platform.

Vorbereidingsperiode

Na aanschaf van het abonnement van de superheldenaanpak heeft de school vier weken nodig om voorbereidingen te treffen. De voorbereidingen bestaan uit de volgende onderdelen:

- Aanstellen coördinator en voorbereiden van de taken als coördinator: één week.
- Leerkrachten bereiden zich voor door het volgen van de zes online cursussen en het lezen van de handleiding: drie weken. De tijdsinvestering die van leerkrachten gevraagd wordt is 3 uur.

De superheldenaanpak bestaat uit oefeningen groepsvorming en sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes). Elke leerkracht biedt wekelijks een oefening groepsvorming aan, waarin negen sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) worden aangeleerd en geoefend. Kinderen ontdekken op deze manier direct welk verschil hun manier van reageren kan hebben op de reactie van hun omgeving.

Dat betekent dat elk kind met zijn klas één oefening groepsvorming per week uitvoert. Elke oefening duurt ongeveer 15 tot 20 minuten. De oefeningen zijn op drie niveaus uitgewerkt: de onderbouw (groep 1, 2 en 3), de middenbouw (groep 4, 5 en 6) en de bovenbouw (groep 7 en 8).

Elk jaar geeft de leerkracht 38 oefeningen groepsvorming (voor elke schoolweek één oefening). Er zijn in totaal meer dan 70 oefeningen groepsvorming beschikbaar. De leerkracht selecteert in het online Orka Platform bij 'Oefeningen' de *bouw* en *fase* waarin

de groep zich bevindt. Bijvoorbeeld: voor de onderbouw zijn dan 26 oefeningen beschikbaar, verdeeld over de vijf fasen. De leerkracht kan dus 26 oefeningen 1x per week inzetten. Daarnaast zullen 12 oefeningen één keer herhaald worden, zodat er totaal 38 oefeningen (1x per week) uitgevoerd worden.

Elke oefening kan elk jaar gegeven worden, omdat de interactie tussen kinderen jaarlijks verschilt.

Een aantal oefeningen kunnen in meerdere bouwen uitgevoerd worden. Dit staat op elke instructiekaart en video aangegeven. Oefeningen kunnen één keer herhaald worden, omdat de interactie tussen kinderen elke keer bij een oefening anders verloopt. De feedback van de leerkracht zal daardoor ook elke keer afgestemd zijn op de interactie van dat moment.

Bij elke oefening groepsvorming worden één of meerdere sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) aangeleerd en ingezet. In de onder- en middenbouw wordt gesproken over 'superhelden'. In de bovenbouw wordt gesproken over 'keuzes'. Elke vaardigheid van een superheld of keuze wordt aangepast aan de leeftijd van de kinderen. Bijvoorbeeld de sociale vaardigheid 'opkomen voor jezelf'. In de onderbouw zegt het kind: 'Stop, hou op. Je doet mij pijn.' In de middenbouw zegt het kind: 'Stop met duwen. Ik vind het niet leuk dat je mij duwt. Je doet mij pijn.' De negen sociale vaardigheden zijn: Elkaar helpen, elkaar aanspreken, relaxed reageren, opkomen voor jezelf, negeren, de slimme plek, melden, leiden en volgen. De leerkracht geeft feedback tijdens de oefening over de sociale vaardigheden, zodat kinderen meer kennis en inzicht krijgen in eigen gedrag en de gevolgen voor de ander. Tevens kunnen kinderen die ongewenst gedrag laten zien door feedback van de leerkracht en klasgenoten effectieve sociale vaardigheden kiezen wat leidt tot meer positieve sociale interacties en rekening houden met anderen.

De oefeningen groepsvorming zijn verdeeld in oefeningen voor de onder- midden- en bovenbouw. Op elke instructiekaart van een oefening is aangegeven voor welke bouw de oefening geschikt is.

De leerkracht kiest een oefening die past bij de fase van groepsvorming waarin de groep zich bevindt.

Elke instructiekaart geeft aan voor welke fase de oefening geschikt is. In het schema 'Oefeningen kiezen' kan de leerkracht bekijken welke fase van groepsvorming van toepassing is. Dit wordt bepaald door bepaalde tijdstippen in het jaar (zie kolom 'periode'), dan volgen de natuurlijke ontwikkelingsfasen binnen de groepsdynamica elkaar op. Op het moment dat de groepsamenstelling verandert tijdens het schooljaar (bijvoorbeeld door verhuizing), dan starten de fasen weer opnieuw. Het schema Oefeningen kiezen geeft een gemiddelde tijdsduur aan van de fasen groepsvorming. De leerkracht is hierin bepalend om te observeren in welke fase de groep zich bevindt. Bijvoorbeeld: het kan zijn dat een groep na de herfstvakantie zich nog in fase 2 bevindt, omdat de rollen nog niet zijn verdeeld. Voor die groep loopt de gemiddelde planning uit het schema dan anders.

Klassen kunnen ook in fasen terugvallen. Dit wordt bepaald door een veranderde samenstelling in de groep, bijvoorbeeld bij wisseling van een leerkracht of kinderen. De leerkracht zal de groep dus goed moeten leren observeren, zodat hij de meest effectieve oefeningen per fase van zijn groep kan kiezen.

Schema Oefeningen kiezen

Fasen	Periode	Kenmerken fase	Kenmerken oefeningen
1 Oriënteren	De eerste week van het schooljaar.	De kinderen maken kennis met elkaar. De kinderen verkennen elkaar en de leerkracht.	De oefeningen laten kinderen in contact komen met verschillende kinderen.

2 Presenteren	Vanaf de tweede schoolweek tot de herfstvakantie.	De kinderen verweven een positie in de klas. De kinderen zoeken erkenning en ruimte om keuzes te maken.	De oefeningen laten kinderen elkaar aanspreken. De oefeningen laten kinderen ruimte geven en nemen.
3 Normeren	Vanaf de derde schoolweek tot de herfstvakantie.	De normen worden vastgesteld die bij deze groep horen. De rollen zijn verdeeld.	De oefeningen laten kinderen afspraken en regels met elkaar bespreken.
4 Presteren	Vanaf de herfstvakantie tot drie weken voor de zomervakantie.	De rollen zijn verdeeld en de normen zijn vastgesteld. De kinderen werken graag samen met elkaar en conflicten worden snel opgelost.	De oefeningen laten kinderen samenwerken. De oefeningen laten kinderen gebruik maken van elkaars kwaliteiten.
5 Evalueren	Laatste weken van het schooljaar.	De kinderen nemen afscheid van elkaar. De groep gaat (tijdelijk) uit elkaar.	De oefeningen laten kinderen terugkijken naar mooie momenten van het schooljaar.

In het Orka Platform zijn meer dan 70 instructiekaarten met 'oefeningen groepsvorming' beschikbaar. Daarnaast zijn meer dan 50 oefeningen ook te bekijken op video. Elke oefening op video wordt ingeleid door een begrijpelijke klassikale instructie. Het beoogde doel en de wijze waarop de sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) kunnen worden ingezet wordt duidelijk gemaakt, waarna een groep de oefening uitvoert. Tijdens en na elke ronde geeft de eigen leerkracht feedback over de keuzes die de kinderen gemaakt hebben tijdens een ronde: coaching a.d.h.v. de checklist en het stoplicht. Op grond van feitelijk gedrag maakt de leerkracht elke ronde van een oefening de keuze om de bron (de dader), het slachtoffer of de omgeving aan te spreken. Dan past de leerkracht de checklist van de gekozen benadering toe. Deze checklist is op elke instructiekaart terug te vinden.

Schema de checklist

Benadering	Feedback van de leerkracht
De bron (de dader): Je spreekt het kind aan dat ongewenst gedrag laat zien.	<ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Is dit je bedoeling? - Welke superheld kun je nu kiezen? - Welke keuze kun je nu maken?
Het slachtoffer: Je spreekt het kind aan dat het ongewenste gedrag ervaart.	<ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Vind je dit goed? - Welke superheld (keuze) heb je gebruikt? - Heeft het gewerkt? Is het opgelost? - Welke superheld (keuze) kun je ook gebruiken?
De omgeving: Je spreekt de kinderen aan rondom het kind dat ongewenste gedrag laat zien.	<ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Vinden jullie dit goed? - Welke superheld (keuze) hebben jullie gebruikt? - Heeft het gewerkt? Is het opgelost? - Welke superheld (keuze) kunnen jullie ook gebruiken? - Wat kunnen jullie doen om de ander te helpen?

Schema het stoplicht

Kleuren van het stoplicht	Feedback van de leerkracht
Groen	Wie staat in 'groen'? Bij wie ging het tijdens deze ronde goed? De leerkracht gaat in gesprek met de kinderen die de vinger hebben opgestoken.
Oranje	Wie staat in 'oranje'? Bij wie ging er iets niet goed en heeft een superheld gebruikt om dit op te lossen?

	De leerkracht gaat in gesprek met de kinderen die de vinger hebben opgestoken.
Rood	Wie staat in 'rood'? Bij wie ging het niet goed tijdens de ronde en heeft het niet opgelost met een superheld? De leerkracht bespreekt de sociale vaardigheden die ingezet kunnen worden als er een conflict ontstaat.

Minimaal uit te voeren onderdelen

Vorbereiding:

- Aanstellen coördinator door de directie.
- De coördinator en leerkrachten volgen de zes online cursussen (15-20 minuten per cursus). Doel is om de kwaliteit van de uitvoering van de superheldenaanpak te vergroten.
- De leerkrachten informeren de kinderen over alle sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) met behulp van de video met uitleg over de superhelden en voeren een eerste oefening uit.

Uitvoering:

- De leerkrachten van alle groepen voeren elke week een oefening groepsvorming uit.
- De leerkrachten van groep 3-8 bespreken dagelijks het stoplicht met de kinderen na de pauze.
- De coördinator zet de superheldenaanpak op de agenda in overlegmomenten met leerkrachten, zodat de interventie geborgd kan worden voor het pedagogisch handelen van de school.

Inhoud van de interventie

De school kan zelfstandig aan de slag met de superheldenaanpak met behulp van de handleiding en het volgen van zes online cursussen.

Vorbereiding

Alle kinderen van de school worden geïnformeerd over de superhelden. In de onderbouw kan dit met kleurplaten, een prentenboek of rollenspel over superhelden. In de middenbouw kan dit met de poster, kleurplaten of video met uitleg van negen superhelden. Daarnaast is er voor kinderen in de midden- en bovenbouw ook een online quiz beschikbaar om de superhelden aan te bieden. In de bovenbouw wordt gesproken over keuzes in plaats van superhelden. De keuzes kunnen aangeboden worden door de poster 'Welke keuze maak jij?' of de video met uitleg. Alle onderdelen zijn beschikbaar in het online Orka Platform.

Oefeningen groepsvorming

Er wordt elke week een oefening groepsvorming gegeven. De oefeningen kunnen gekozen worden uit het online Orka Platform of uit de tweewekelijkse lesbrief met oefeningen groepsvorming en superhelden.

Directe instructiemodel

Alle oefeningen zijn beschreven in instructiekaarten. Elke instructiekaart heeft het directe instructiemodel verwerkt in de beschrijving. Het directe instructiemodel kent zes fasen.

De superheldenaanpak heeft het directe instructiemodel als volgt verwerkt:

1. Terugblik. Welke superhelden keuzes kennen jullie allemaal?
2. Presentatie. Indien beschikbaar wordt de video van de oefening afgespeeld. De kinderen zien het doel van de oefening en sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) die geoefend worden. Als de video niet beschikbaar is bespreekt de

leerkracht het doel van de oefening en sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) die geoefend worden.

3. Oefening. Er wordt uitleg gegeven over de oefening.
4. Individuele verwerking. De kinderen voeren drie of vier rondes van de oefening uit. De leerkracht geeft directe feedback over de sociale vaardigheden die kinderen inzetten.
5. Periodieke terugblik. Elke ronde wordt afgesloten met een terugblik op de ronde en het doel voor de volgende ronde.
6. Terugkoppeling. De leerkracht geeft procesfeedback. Het evalueren met kinderen kan met behulp van het stoplicht.

Werkvormen

Voorbeelden van gebruikte werkvormen bij elke oefening zijn modellering, rollenspel en een vraaggesprek. De oefening wordt ingeleid door de video. Hierin wordt de oefening uitgelegd, waarna een klas de oefening uitvoert op de video. Dan volgt de instructie van de leerkracht. Vervolgens laat de leerkracht twee kinderen de sociale vaardigheden uitvoeren als voorbeeld. De sociale vaardigheden worden hier benoemd door de leerkracht. Daarna voert de groep de oefening uit, onder begeleiding van de leerkracht. De leerkracht bekrachtigt het voorbeeld gedrag van kinderen. Doordat een oefening meerdere rondes bevat, leren kinderen van elkaar door het voorbeeld te zien en door feedback van de leerkracht en klasgenoten.

Voorbeelden van andere werkvormen zijn vraaggesprek bij het prentenboek, tekenen, een quiz en beargumenteren bij de 'vraag van de week'. Deze werkvormen zijn beschikbaar in het online Orka Platform.

Soorten oefeningen (de oefeningen zijn te vinden in het online Orka Platform bij het onderdeel 'Oefeningen' en 'Video's':

- Fysieke oefeningen die uitgevoerd kunnen worden in de klas, zoals 'grens veroveren', 'duimpje worstelen' en 'schouders tikken'.
- Oefeningen in de klas, zoals 'foto maken', 'plek wisselen' en 'vier handen, één potlood'.
- Fysieke oefeningen die uitgevoerd moeten worden in de zaal, zoals 'de puttrekker' en 'rugduwen'.

Instructiekaart van de oefening: Duimpje worstelen

Duimpje worstelen

Bouw	Middenbouw Bovenbouw
Groepsvorming	Fase 3 Normeren
Superheld/ keuze	Opkomen voor jezelf Melden

Opbouw van de oefening	
Doel	De kinderen kunnen in tweetal elkaars duim een seconde vasthouden. Elk kind komt voor zichzelf op door af te tellen en elk punt hardop te tellen.
Materiaal	-
Ophalen kennis	
Ophalen kennis	<p><i>Bespreek met de kinderen.</i></p> <p>Vragen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welke superhelden/ keuzes kennen jullie allemaal?
Uitleg	<p><i>Bekijk de video met uitleg, doel en voorbeeld van een klas. Bespreek het doel van de oefening.</i></p> <p>Oefening</p> <p>De kinderen spelen tegen een ander kind een potje duimworstelen. De kinderen geven elkaar een hand, waarbij de vingers (behalve de duim) elkaar vastpakken. De bedoeling is dat het kind de duim van de ander één seconde vastklemt met zijn duim. Dan heeft het kind een punt gehaald en telt het punt hardop. Als er twee punten gehaald zijn, heeft het kind gewonnen en zoekt het een ander kind.</p> <p>Ronde 2: elk kind start met vijf punten. Als een kind een potje wint, komt er een punt bij. Als een kind een potje verliest, gaat er een punt af.</p> <p>Ronde 3: elk kind start bij de tafels in het midden van de klas. Als een kind een potje wint, schuift het kind op naar de tafels aan de rechterkant van de klas. Als het kind een potje verliest, schuift het kind op naar de tafels aan de linkerkant van de klas.</p> <p>Rollenspel</p> <p>Twee kinderen laten de oefening duimworstelen zien aan de klasgenoten. Elk kind telt zijn of haar punt hardop als er een punt gehaald is. Je benoemt hierbij de superheld/ keuze 'opkomen voor jezelf'. Vervolgens geeft je een kind de opdracht niet eerlijk te spelen. Het andere kind laat zien dat hij of zij opkomt voor zichzelf door te zeggen wat er niet eerlijk is. Dan kiest het kind voor de superheld/ keuze 'melden'. Zo hebben de kinderen laten zien hoe de oefening werkt en op welke manier de superhelden/ keuzes ingezet worden.</p> <p>Vragen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe kunnen jullie de superhelden (keuzes) laten zien tijdens deze oefening? - Hoe kun je 'opkomen voor jezelf' tijdens deze oefening? - Wanneer kun je kiezen voor 'melden'? - Welke afspraken kunnen jullie maken voor een potje start?
Oefenen	<ol style="list-style-type: none"> 1. De kinderen voeren ronde 1 van de oefening uit. 2. Je geeft tijdens en na de ronde feedback a.d.h.v. de checklist en het stoplicht. <p>Observeren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Telt elk kind zijn of haar eigen punten? - Kan elk kind aftellen voordat het potje begint? - Hoe reageren kinderen als er niet wordt afgeteld? - Hoe reageren kinderen als er niet eerlijk gespeeld wordt? <p>Checklist tijdens een ronde van de oefening</p> <p>1A De bron (de dader): Je spreekt het kind aan dat ongewenst gedrag laat zien:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Is dit je bedoeling? - Welke keuze kun je nu maken? <p>1B Het slachtoffer: Je spreekt het kind aan dat het ongewenste gedrag ervaart:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Vind je dit goed? - Welke superheld (keuze) heb je gebruikt? - Heeft het gewerkt? Is het opgelost? - Welke superheld (keuze) kun je ook gebruiken?

	<p>1C De omgeving: Je spreekt de kinderen aan rondom het kind dat het ongewenste gedrag laat zien:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gaat het goed? Vinden jullie dit goed? - Welke superheld (keuze) hebben jullie gebruikt? - Heeft het gewerkt? Is het opgelost? - Welke superheld (keuze) kunnen jullie ook gebruiken? - Wat kunnen jullie doen om de ander te helpen? <p>Het stoplicht na een ronde van een oefening</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wie staat in 'groen'? Bij wie ging het tijdens deze ronde goed? - Wie staat in 'oranje'? Bij wie ging er iets niet goed en heeft een superheld (keuze) gebruikt om dit op te lossen? - Wie staat in 'rood'? Bij wie ging het niet goed tijdens de ronde en heeft het niet opgelost met een superheld (keuze)? <p>3. Je bespreekt met de kinderen het doel van de volgende ronde.</p> <p>Stap 1, 2 en 3 worden herhaald, totdat uiteindelijk drie of vier rondes van de oefening afgerond zijn.</p>
Evaluatie	<p><i>Bespreek de superhelden/ keuzes.</i></p> <p>Vragen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welke superheld (keuze) wil jij komende week laten zien? Hoe kunnen jouw klasgenoten dit herkennen? <p>Toepassen superhelden/ keuzes</p> <p>Coach de kinderen om een superheld/ keuze in te zetten bij ongewenst gedrag van een ander kind.</p>

Tijdens een ronde van een oefening observeert de leerkracht interacties tussen kinderen. Als een kind laat blijken dat het niet tevreden is tijdens het duimpje worstelen, dan kan de leerkracht direct feedback geven door aan de bron (de dader), het slachtoffer of de omgeving de vragen van de checklist te vragen: Gaat het goed? Welke superheld heb je gekozen? Welke superheld kun je kiezen? Wat kun je doen als dat niet werkt? Bijvoorbeeld: een kind kijkt boos en doet niet meer mee met het duimpje worstelen. De leerkracht vraagt aan het kind: Gaat het goed? Het kind geeft aan dat het niet goed gaat, omdat het andere kind niet eerlijk speelt. De leerkracht vraagt: Welke superheld heb je gekozen? Het kind geeft aan dat de hele tijd 'dit is niet eerlijk' heeft gezegd (opkomen voor jezelf).

De leerkracht vraagt: Heeft dit gewerkt? Het kind geeft aan dat het niet werkte. De leerkracht vraagt: Welke superheld kun je nu kiezen? Het kind geeft aan 'melden'. De leerkracht stimuleert het kind om de volgende keer één keer te kiezen voor 'opkomen voor jezelf'. Als dit niet werkt, kan het kind het melden bij de leerkracht.

Het kind had ook de volgende sociale vaardigheden (superheld of keuze) in kunnen zetten:

- Een slimme plek: het kind gaat met iemand anders duimpje worstelen.
- Relaxed reageren: het kind reageert: 'knap gespeeld, gefeliciteerd.'

Zo worden kinderen zich bewust dat ze verschillende sociale vaardigheden in kunnen zetten. De leerkracht bespreekt met kinderen welke sociale vaardigheid effectief kan zijn.

Transfer

Checklist en stoplicht

De transfer wordt gemaakt doordat de leerkracht dagelijks de sociale vaardigheden (superhelden of keuzes) verwerkt in het lesgeven. Tijdens de lessen en vrije momenten

kan de leerkracht de kinderen coachen om een effectieve sociale vaardigheid (superheld of keuze) te kiezen. Bijvoorbeeld: tijdens de rekenles schopt een kind een ander kind onder de tafel. De leerkracht reageert a.d.h.v. checklist en vraagt aan het kind dat geschopt wordt: Gaat het goed? Welke superheld heb je gekozen? Welke superheld kun je nu kiezen? Het kind geeft aan dat het 'een slimme plek' kiest. Hij draait zijn tafel weg van het kind dat schopte. Daarnaast stelt de leerkracht na elke pauze de vragen van het stoplicht, zodat de kinderen bewust de sociale vaardigheden (superheld of keuze) tijdens de pauze inzetten.

2 Uitvoering

Materialen

Voor de werving worden de volgende materialen aangeboden:

- De website: www.orkatraining.nl
- Een online presentatie over de superheldenaanpak kan aangevraagd worden via de website.
- Een proefabonnement (duur twee weken) kan aangevraagd worden via de website.

De superheldenaanpak wordt online aangeboden op het Orka Platform. Een school neemt een abonnement af voor elke groep van de school. Een groep met een abonnement beschikt over de volgende onderdelen:

- cursus: zes online cursussen over de superheldenaanpak;
- oefeningen: 70 instructiekaarten oefeningen groepsvorming;
- video: video's met oefeningen groepsvorming;
- documenten: hand-outs met kenmerken en oefeningen groepsvorming, toelichting en onderbouwing van de superheldenaanpak;
- gewenst gedrag: het stoplicht, de duim en de drie kleuren;
- superhelden: alle superhelden, posters, stoplichten en kleurplaten van de superhelden;
- prentenboek: het prentenboek 'Vertrouwen in je eigen ik' door René Kops, waarin een aantal superhelden zijn verwerkt;
- instrumenten: elke leerkracht kan tweemaal per jaar het relatiediagram en de vragenlijst welbevinden afnemen;
- handleiding superheldenaanpak.

Elke leerkracht ontvangt elke twee weken een lesbrief per e-mail met oefeningen en suggesties voor groepsvorming in de klas.

Materialen los te bestellen:

- Poster 'Keuzes voor superhelden' voor de onderbouw.
- Poster 'Keuzes voor superhelden' voor de middenbouw.
- Poster 'Welke keuze maak jij?' voor de bovenbouw.
- Poster 'Het stoplicht' voor de onder- en middenbouw.
- Poster 'Het stoplicht' voor de bovenbouw.

Locatie en type organisatie

Basisvoorziening voor alle kinderen en jongeren

De superheldenaanpak wordt door de groepsleerkracht in de klas uitgevoerd. Dit gebeurt op scholen in het regulier basisonderwijs.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

Uitvoerders van de superheldenaanpak zijn leerkrachten. Zij moeten het PABO-diploma hebben, of het certificaat 'lesbevoegdheid'.

Voordat gestart wordt met het uitvoeren van de superheldenaanpak, worden eerst zes online cursussen gevolgd over de superheldenaanpak en de handleiding gelezen.

- Zes online cursussen superheldenaanpak, onderdeel van het Orka Platform. Duur per cursus: 15-20 minuten.
- Handleiding superheldenaanpak. Duur: 45 minuten.

Inhoud van de cursussen:

1 Groepsvorming

- Kenmerken en oefeningen van elke fase van groepsvorming.
- Kenmerken van een positieve en negatieve groep.

2 Superhelden & stoplicht

- Naam, actie en reactie van 9 superhelden.
- Vragen en feedback bij elke kleur van het stoplicht.

3 Coachen superhelden

- Drie benaderingen vanuit het systeem.
- De checklist van de superheldenaanpak.

4 Oefeningen groepsvorming & superhelden, deel 1

- De checklist toepassen tijdens een oefening.
- De werkwijze van het stoplicht bespreken met kinderen.

5 Oefeningen groepsvorming & superhelden, deel 2

- Feedback tijdens en na een ronde van een oefening.
- Doel bepalen voor een volgende ronde van een oefening.

6 Transfer

- Checklist superheldenaanpak toepassen tijdens lessen.

Kwaliteitsbewaking

De monitoring van het proces wordt bijgehouden door leerkrachten na het werken met de superheldenaanpak een evaluatieformulier te laten invullen. De leerkrachten worden gevraagd naar waardering, ervaring en toepassing van de superheldenaanpak. Per schooljaar worden in juni de evaluaties gebundeld in een procesevaluatie, waarin het proces van de superheldenaanpak wordt gemonitord. Dit gebeurt door alle feedback over waardering, ervaring en toepassing te bundelen tot een plan van aanpassing en verbetering.

De school stelt een Superhelden-coördinator aan. Deze coördinator wordt ondersteund wordt ondersteund met een Superheldenpresentatie, die per email wordt aangeleverd. De coördinator zorgt ervoor dat de superheldenaanpak geborgd wordt binnen school. Bij 'Implementatie' worden de taken van de coördinator beschreven.

De school laat alle leerkrachten (ook nieuwe leerkrachten later in het schooljaar) verplicht zes online cursussen volgen voor de start van de superheldenaanpak. Om de tijdsinvestering van leerkrachten zo efficiënt mogelijk te maken tijdens de drukke werkzaamheden, kan er gekozen worden dat de coördinator bijvoorbeeld tijdens overlegmomenten van school de online cursussen aanbiedt. De coördinator krijgt na 2 maanden een terugkoppeling van Orka Training of de cursussen gevolgd worden zoals bedoeld door leerkrachten. Als na 12 maanden blijkt dat meer dan 20% van de leerkrachten de cursussen niet gevolgd heeft, wordt het abonnement van de superheldenaanpak niet verlengd.

De vragenlijst welbevinden en het relatiediagram kunnen vanaf groep 3 twee maal per schooljaar worden afgenomen. Leerkrachten kunnen ervoor kiezen om dit aan het begin en het eind van het schooljaar af te nemen. De leerkracht ontvangt vervolgens per mail de resultaten. De school kan op deze manier de kwaliteit van de superheldenaanpak bewaken en op tijd ingrijpen indien kinderen zich negatief ontwikkelen. Op basis van de resultaten kan de leerkracht de oefeningen intensiveren.

Randvoorwaarden

Randvoorwaarden voor een goede uitvoering van de interventie zijn:

- Voldoende draagvlak bij leerkrachten en directie om de superheldenaanpak te implementeren. De keuze voor invoering van de superheldenaanpak wordt altijd voorafgegaan door een online intake met de schoolleiding en een digitale presentatie aan de directie en het team. Als 80% van het team enthousiast is over de superheldenaanpak, kan gestart worden met het abonnement.
- De superheldenaanpak wordt uitgevoerd in groep 1 tot en met 8 om de effectiviteit van de doorlopende pedagogische aanpak van de school te waarborgen. De superheldenaanpak waarborgt dat de aanpak in alle groepen wordt uitgevoerd. In het online Orka Platform logboek wordt door Orka Training bijgehouden welke groepen oefeningen uitvoeren in de klas. De coördinator ontvangt na 2 maanden een terugkoppeling welke groepen nog niet wekelijks met de superheldenaanpak werken. Als meer dan 20% van de groepen de oefeningen niet wekelijks oefeningen uitvoert, kan het abonnement van de superheldenaanpak na één schooljaar niet meer afgenomen worden.
- De coördinator zet de superheldenaanpak maandelijks op de agenda bij overlegmomenten.
- Alle leerkrachten, inclusief de nieuwe leerkrachten werkzaam op de school volgen verplicht de zes online cursussen.
- Een goed werkend digibord op het moment dat de oefeningen worden gegeven.
- De leerkracht geeft de superheldenaanpak wekelijks vorm door oefeningen te geven.
- De leerkracht geeft de superheldenaanpak dagelijks vorm door de superhelden te bespreken bij keuzes die kinderen maken.

Implementatie

De superhelden coördinator is een leerkracht, gedragsspecialist of IB-er van de school en zorgt voor de borging van de superheldenaanpak in de school. Er is een presentatie beschikbaar, waarin handvaten voor de implementatie aangeboden worden. Daarnaast ontvangt de coördinator driemaal per jaar een nieuwsbrief met suggesties.

De coördinator heeft de volgende taken:

- De coördinator zorgt ervoor dat alle leerkrachten een account aanmaken bij het Orka-platform, zodat oefeningen groepsvorming wekelijks gebruikt kunnen worden.
- De coördinator zorgt ervoor dat alle leerkrachten online cursussen over de superheldenaanpak volgen.
- De coördinator zet de superheldenaanpak op de agenda in overlegmomenten met leerkrachten, zodat oefeningen en lesbrieven besproken kunnen worden.
- De coördinator voert maandelijks flietsbezoeken uit, om de leerkrachten te observeren in het toepassen van de oefeningen.
- De coördinator zorgt ervoor dat de leerkrachten de ouders informeren over de superheldenaanpak. De leerkrachten ontvangen via de coördinator een mail voor ouders. In deze mail is een link opgenomen naar de website met posters, video over de werkwijze en de online cursus.
- De coördinator blijft het belang van aandacht aan groepsvorming benadrukken om sociale problemen te voorkomen in de klas.
- De coördinator informeert nieuwe leerkrachten over de superheldenaanpak.
- De coördinator zorgt voor de borging van de superheldenaanpak.

Optioneel:

- De coördinator kan twee keer per jaar het relatiediagram en de vragenlijst op de agenda zetten, zodat dit door alle leerkrachten wordt afgenomen.

Persoonlijke ondersteuning van de leerkracht:

- Als de groep zich negatief ontwikkelt, kan de leerkracht ondersteund worden. De superheldenaanpak biedt ondersteuning door alle oefeningen groepsvorming aan te bieden in het online Orka Platform. De superheldenaanpak biedt geen persoonlijke ondersteuning.
De persoonlijke ondersteuning van de leerkracht wordt uitgevoerd door de coördinator of gedragsspecialist van de school. Deze persoonlijke ondersteuning bestaat uit oefeningen groepsvorming uitvoeren in de klas. De coördinator of gedragsspecialist voert dan samen met de leerkracht oefeningen uit met de klas, bijvoorbeeld middels collegiale consultatie. Uit ervaring blijkt dat dan de persoonlijke ondersteuning vaak op korte termijn kan starten, waardoor de leerkracht er snel baat bij heeft.

Kosten

Een jaarabonnement op de superheldenaanpak kost €130,- (incl. BTW) per groep per schooljaar. Scholen betalen het aantal groepen x € 130 voor een jaargang.

Voor een school met twaalf groepen kost de superheldenaanpak per jaar dus $12 \times €130,-$
= €1560,-

Tijdsbesteding van de coördinator:

- Voorbereiding: éénmalig vier uur.
- Uitvoering: jaarlijks 25 uur (5 uur borging en overlegmomenten, 20 uur flitsbezoeken).

Tijdsbesteding van de leerkracht:

- Voorbereiding: éénmalig drie uur (handleiding en online cursussen).
- Uitvoering: jaarlijks 40 uur (Voor de uitvoering van oefeningen en het stoplicht in de klas staat 20 uur. Voor de uitvoering buiten lestijd voor overlegmomenten, voorbereiding oefeningen en afnemen instrumenten staat ook 20 uur).

Tijdsbesteding persoonlijke ondersteuning van de leerkracht:

- De leerkracht wordt éénmalig ondersteund door de gedragsspecialist of coördinator bij groepsoefeningen (duur één uur) waarna de leerkracht in een nagesprek gericht feedback ontvangt (duur 30 minuten). Totaal: 1,5 uur.

3 Onderbouwing

Probleem

De superheldenaanpak heeft als doel om sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas te verbeteren om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen. Voorbeelden van sociale problemen zijn weinig sociale contacten, weerbaar zijn, vaak conflicten hebben en moeite hebben om dit op te lossen, moeite met samenspelen en samenwerken. Met deze voorbeelden wordt grotendeels de definitie gevolgd van het classificatiesysteem Aard Problematiek Jeugdzorg [CAP-J] (Daamen, Lekkerkerker, Verheijden, van Bokhoven & Oudhof, 2016).

De gevolgen van deze sociale problemen zijn direct merkbaar in een groep. Een basisschoolleerkracht is een heel schooljaar lang verantwoordelijk voor een harmonieuze ontwikkeling van de aan hem toegewezen kinderen. Hij kent als geen ander het belang van een positief groepsklimaat. Alleen als voldaan wordt aan de drie basisbehoeften van relatie, competentie en autonomie, kunnen kinderen überhaupt tot leren komen (Ryan & Deci, 2000). Uit een artikel van De Bil (2016) blijkt dat kinderen die niet proberen zich aan de groep aan te passen, kunnen worden buitengesloten. De Onderwijsraad (2010) constateert dat het onderwijs zelf een toename van gedragsproblemen ervaart. Uit een artikel op School en veiligheid (2011) blijkt dat sociale uitsluiting voor meer stress zorgt bij kinderen dan pesten. Het effect was nog duidelijker bij buitengesloten kinderen met heel weinig vrienden of vriendschappen van lage kwaliteit. Uit verschillende studies komt naar voren dat emotionele en gedragsproblemen in de jeugd vaak een voorbode zijn van stoornissen bij (jong)volwassenen. In veel gevallen duren ze voort tot in de late adolescentie en de volwassenheid (Hofstra, Van der Ende & Verhulst, 2002; Reef, Diamantopoulou, Van Meurs, Van der Ende & Verhulst 2009). Een gevolg van een negatief groepsklimaat kan zijn dat kinderen zich niet veilig voelen. Als een groep zich ontwikkelt tot een negatieve groep, kan het gevolg zijn dat er voortdurend strijd om de macht heerst en er een sfeer van onveiligheid hangt waarin kinderen zichzelf niet durven zijn (Bijlsma, 2015).

De cijfers over de prevalentie van sociale problemen geven aan dat vijf tot tien procent van de basisschoolkinderen moeite heeft in de sociale omgang met leeftijdsgenoten en heeft hierdoor problemen in de sociaal emotionele ontwikkeling (Boivin, 2005). Ander onderzoek onder 0-12 jarigen laat zien dat 11% tot 28%, afhankelijk van de leeftijdsgroep, volgens de JGZ psychosociale problemen heeft (Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld, 2005).

Oorzaken

De meeste kinderen in Nederland ontwikkelen zich zonder al te veel problemen tot autonome en sociale volwassenen die een positieve bijdrage leveren aan de samenleving (Meij & Ince, 2013). Toch verloopt de sociale ontwikkeling niet bij alle kinderen voorspoedig. Er is veel onderzoek gedaan naar de beschermende en risicofactoren bij sociale problemen. Deze verschillende factoren worden hieronder nader verklaard.

Kind

Sociale problemen kunnen ontstaan door *tekorten in bepaalde sociale vaardigheden* en het uitvoeren van gedragsregels (Epstein, Atkins, Cullinan, Kutash & Weaver, 2008). Tekorten in sociale vaardigheden kunnen worden onderverdeeld in tekorten in de verkregen vaardigheden en tekorten in de uitvoering van de vaardigheden (Gresham, 1997). Een tekort in de verkregen vaardigheden betekent dat het kind de sociale

vaardigheden niet in zijn gedragsrepertoire heeft. Tekorten in de uitvoering van de sociale vaardigheden betekent dat het kind de vaardigheden wel heeft, maar deze niet kan uitvoeren in sociale situaties.

Echter kan ook *de sociale informatieverwerking* van invloed zijn op het ontstaan van sociale problemen. Kinderen met sociale problemen interpreteren het gedrag van anderen bijvoorbeeld snel als vijandig en/of als een sociale dreiging (Schönenberg & Justyte 2014; Miller & Johnston, 2019). Deze kinderen zijn vaak minder goed in staat de gevolgen van het eigen gedrag te overzien (Orobio de Castro, Merk, Koops, Veerman & Bosch, 2005).

Gezin

Ingrijpende gebeurtenissen in een gezinssituatie, verschillende opvoedmethodieken en stress bij ouders zijn voorbeelden van risicofactoren die invloed hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind (Speetjens, De Graaf & Blokland, 2007). Het probleemgedrag kan in stand gehouden worden door ingrijpende levensgebeurtenissen (Timmermans, Van Lier & Koot, 2010). Als voorbeeld van een beschermende factor wordt een warme, sensitieve opvoedstijl genoemd. Verschillende studies hebben aangetoond dat ouderlijke warmte en responsiviteit als buffer kan fungeren bij de aanwezigheid van risicofactoren. Een warme opvoedstijl van ouders beschermt tegen sociaal-emotionele problemen ten gevolge van hoge ouderlijke stress (Whittaker, Harden, See, Meisch & T'Pring, 2011). Daarnaast beschermt een goede band met de ouders tegen het ontwikkelen van internaliserende en externaliserende problemen van het kind, wanneer zich ingrijpende levensgebeurtenissen (zoals het verlies van een ouder of een misdrijf) hebben voorgedaan (Oliva, Jimenez & Parra, 2009).

Omgeving (school)

Gebrek aan betrokkenheid bij de school en ontbreken van duidelijkheid over of stimulering van sociaal wenselijk gedrag binnen de school (Meij & Ince, 2013) zijn risicofactoren voor sociale problemen bij kinderen. Beschermende factoren zijn sociale binding binnen school en sociale/ emotionele competenties (Ince, van Yperen & Valkestijn, 2018). Beschermende factoren in de klas zijn positieve omgangsvormen en vaardigheden hebben om op positieve wijze met elkaar om te gaan en elkaar willen helpen en steunen (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.). Een andere beschermende factor is bewuste aandacht voor positieve groepsvorming. Dit verlaagt de kans op pesten en waarschijnlijk ook op bredere sociale problemen in de klas (Goossens, 2012; Muynck, 1999, Wijnands, 2013). De superheldenaanpak richt zich specifiek op de risicofactoren die onder de verantwoordelijkheid van de leerkracht liggen. De interventie geeft handvatten om kinderen in gestructureerde settings de sociale vaardigheden aan te leren, te oefenen en te vervolmaken.

Aan te pakken factoren

De superheldenaanpak richt zich op het verbeteren van sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen.

De factor die te beïnvloeden is in het kind zijn tekorten aan sociale vaardigheden en sociale informatieverwerking. Dit sluit aan bij de volgende subdoelen:

1. Kinderen hebben kennis en inzicht in eigen gedrag en de gevolgen hiervan voor de ander.
2. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'leiden' inzetten. Een kind kan tijdens samenwerken de leiding nemen door bijvoorbeeld te zeggen: 'Wil je daar gaan staan?'
3. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'volgen' inzetten. Een kind kan tijdens het samenwerken volgen door aanwijzingen van een ander kind te accepteren door bijvoorbeeld te zeggen: 'Prima, dat doe ik.'

4. Kinderen kunnen tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'elkaar helpen' inzetten. Een kind kan tijdens het samenwerken andere kinderen helpen door bijvoorbeeld te zeggen: 'Zal ik je even helpen?'
5. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'elkaar aanspreken' toepassen. Een kind kan een ander kind aanspreken door bijvoorbeeld te zeggen: 'Stop, hij vindt dat niet leuk.'
6. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'opkomen voor jezelf' inzetten. Een kind kan opkomen voor zichzelf door bijvoorbeeld te zeggen: 'Wil je stoppen met duwen?'
7. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'een slimme plek' inzetten. Een kind kan op een andere plek staan of zitten bij ongewenst gedrag.
8. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'negeren' inzetten. Een kind kan bij ongewenst gedrag tijdens de les een ander kind negeren door niet te reageren op het ongewenste gedrag.
9. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'relaxed reageren' inzetten. Een kind kan bij uitdagen tegen een ander kind bijvoorbeeld zeggen: 'Oké, best. Boeiend.'
10. Kinderen kunnen bij ongewenst gedrag van een ander kind of tijdens het samenwerken de sociale vaardigheid 'melden bij de leerkracht' inzetten. Een kind kan ongewenst gedrag melden bij de leerkracht als een andere sociale vaardigheid niet werkt.
11. Kinderen die ongewenst gedrag laten zien kunnen sociale vaardigheden kiezen die leiden tot meer positieve sociale interacties.
12. Kinderen die ongewenst gedrag laten zien zijn voldoende in staat tot onderhandelen en hebben geleerd dat je hiervoor ook rekening moet houden met anderen.

Factoren die te beïnvloeden zijn in de omgeving (school) zijn *positieve groepsvorming* en *sociale binding* in de klas. Dit sluit aan bij de volgende subdoelen:

13. De leerkracht kent vijf fasen van groepsvorming.
14. De leerkracht kent bij elke fase van groepsvorming de kenmerken die een oefening nodig heeft.
15. Leerkrachten kunnen positief gedrag (zoals elkaar helpen) bekrachtigen door complimenten te geven bij positief gedrag.
16. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'de bron' (de dader) aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
17. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'het slachtoffer' aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
18. Leerkrachten kunnen bij ongewenst gedrag van een kind of samenwerken 'de omgeving' aanspreken om directe feedback te geven aan kinderen over de sociale vaardigheden die gekozen worden.
19. Leerkrachten kunnen oefeningen groepsvorming inzetten die passen bij de fase waarin de groep zich bevindt.
20. Leerkrachten hebben inzicht in de relaties en structuur binnen de groep, zodat zij passende sociale vaardigheden en oefeningen groepsvorming kunnen inzetten.

Door structureel met de superheldenaanpak te werken, komt er meer aandacht voor sociale vaardigheden en een positief groepsklimaat (hoofddoel van de interventie), waardoor sociale problemen voorkomen kunnen worden. Daardoor zullen de subdoelen van de superheldenaanpak worden bereikt en de factoren worden aangepakt.

Verantwoording

Het hoofddoel van de superheldenaanpak is het verbeteren van sociale vaardigheden van kinderen en het groepsklimaat in de klas om daarmee de kans op sociale problemen te verkleinen.

Om dit doel te bereiken worden er een aantal factoren aangepakt:

- Positieve groepsvorming en sociale binding
- Tekort aan sociale vaardigheden
- Sociale informatieverwerking

Groepsvorming

Sociale problemen manifesteren zich vaak in groepsinteracties en kunnen daarom het beste in groepen worden aangepakt (Salmivalli, 1999). De superheldenaanpak is om deze reden een groepsaanpak. Een leerkracht die rekening houdt met de fasen die een groep doormaakt en daar zowel sturend als volgend in acteert, creëert de beste voorwaarden voor een succesvol en prettig schooljaar (Van Overveld, 2012). Als de groep nog gevormd moet worden bij de start van het schooljaar, dan heeft de leerkracht een grote kans om pestgedrag te voorkomen. Hij kan dan zorgen voor het ontstaan van een positieve groep, door zoveel mogelijk preventief te interveniëren (van Engelen, 2014). Daarom is het belangrijk dat leerkrachten vanaf de eerste schooldag actief werken aan een positief en veilig leer- en leefklimaat. Effectieve leerkrachten investeren hier in (Marzano, 2009). De eerste drie fasen van groepsvorming zijn voorwaardelijk voor een pedagogisch klimaat waarin kinderen zich veilig voelen. Als kinderen zich voldoende veilig voelen, kunnen ze mooie prestaties neerzetten, passend bij hun talent en mogelijkheden (Van Overveld, 2019).

Sociale vaardigheden

De superheldenaanpak heeft negen sociale vaardigheden ontwikkeld, gericht op samenwerken (elkaar helpen, elkaar aanspreken, leiden en volgen) en voor jezelf kunnen opkomen en zelfcontrole hebben (opkomen voor jezelf, negeren, de slimme plek, relaxed reageren en melden). Sociale vaardigheden behoort tot gedrag dat vertoond wordt bij het voltooien van een sociale taak (Gresham & Elliot, 2008). Sociale vaardigheden spelen een belangrijke rol bij een succesvol leven, zowel thuis als op school (Arslan, Durmusoglu-Saltali & Yilmaz, 2011). Met betrekking tot het huidige onderzoek worden sociale vaardigheden gedefinieerd als sociaal geaccepteerd gedrag dat bijdraagt aan het handhaven en initiëren van sociale relaties (Bijstra & Nienhuis, 2003). Daarnaast bestaan sociale vaardigheden ook uit het communiceren met anderen, het aanpassen aan de sociale omgeving, geaccepteerd worden door leeftijdsgenoten en het vermijden van (niet)verbale conflicten die onnodig of contraproductief zijn (Hulstijn et al., 2006). De sociale vaardigheden van een kind kennen een bepaald ontwikkelingsverloop. Het start met sociaal gedrag dat gericht is op nadoen, samenspelen en rolwisseling in spel tot het steeds meer ontstaan van ingewikkeldere sociale handelingen en vaardigheden, zoals het aangaan en vasthouden van vriendschappen (Kiley-Brabeck & Sobin, 2006). De superheldenaanpak biedt om deze reden in de onderbouw (leeftijd 4-6 jaar) vier sociale vaardigheden (superhelden/ keuzes) aan, namelijk 'opkomen voor jezelf', 'de slimme plek', 'elkaar helpen en melden'. In de midden- en bovenbouw worden alle negen vaardigheden (superhelden/ keuzes) aangeboden. Modelling blijft een belangrijke manier om vaardigheden aan te leren en nieuw gedrag uit te proberen. Daarom wordt de oefeningen in de midden- en bovenbouw uitgebreid, maar blijft het 'zien doen en nadoen' van anderen een belangrijk middel om de vaardigheden eigen te maken.

School-brede aanpak

Om een doorlopende leerlijn te garanderen wordt de superhelden aanpak schoolbreed ingezet.

Op deze manier bouwen kinderen verder op de eerder geleerde technieken en vaardigheden en kunnen ze deze verfijnen en vervolmaken. Om wenselijk gedrag bij kinderen op de basisschool te stimuleren lijkt een brede en gelaagde aanpak het meest effectief (Goei & Kleijnen, 2009). Hierdoor ontstaat voor kinderen duidelijkheid over wat

gewenst gedrag is. Alle leerkrachten kunnen de sociale vaardigheden met kinderen oefenen en bespreken, waardoor kinderen zich sociaal competenten zullen gedragen. Doordat alle kinderen en leerkrachten dezelfde superhelden kennen, ontstaat duidelijkheid over wat gewenst gedrag is en wordt de schoolomgeving voor de kinderen meer gestructureerd en meer voorspelbaar en daarmee veiliger. Kinderen zullen zich sociaal vaardiger gedragen. Dit heeft invloed op de sfeer in de school, deze zal positiever worden (Sørlië & Ogden, 2007). De school-brede aanpak heeft drie kenmerken (Onderwijsraad, 2010). Het eerste kenmerk is dat de aanpak wordt uitgevoerd op verschillende niveaus, zoals de uitvoering van de leerkracht en het onderwijsprogramma van de school. De superheldenaanpak richt zich op alle leerkrachten van de school, door alle leerkrachten wekelijks een oefening groepsvorming uit te voeren. Tevens wordt het programma uitgevoerd als onderwijsprogramma van de school doordat leerkrachten zes online cursussen volgen, en de superheldenaanpak op de agenda bij overlegmomenten gezet wordt. Ook is er in het Orka Platform een voorbeeldtekst beschikbaar om de superheldenaanpak in de schoolgids op te nemen. Het tweede kenmerk is dat er een nauwe samenwerking is tussen ouders en school. De ouders worden geïnformeerd over de superheldenaanpak. In het online Orka Platform zijn de middelen beschikbaar om ouders te informeren. Het derde kenmerk is dat de aanpak zich richt op alle kinderen in de school. De superheldenaanpak richt zich op alle groepen en dus alle kinderen van de school.

De superheldenaanpak maakt bij de oefeningen groepsvorming gebruik van de fasen van groepsvorming (Tuckman, 2001) en systemisch werken (Pont, 2013) om de factoren van positieve groepsvorming en sociale binding aan te pakken en daarmee sociale problemen bij kinderen te voorkomen. De werkvormen zijn specifiek gekoppeld aan de fase waarin de groep zich bevindt. Op deze manier zijn de oefeningen actueel en daardoor het meest efficiënt.

Om tot positieve groepsvorming te komen wordt gebruik gemaakt van de **fasen van groepsvorming** (Tuckman, 2001). Het model van Tuckman (2001) beschrijft de ontwikkeling in fasen. De superheldenaanpak volgt deze indeling en heeft een globale of algemene indeling gemaakt die de leerkracht kan volgen. De online cursus zal de leerkracht handvatten geven om deze fasen in zijn groep te herkennen. Door de ervaring die de leerkracht opdoet door concreet met oefensituaties aan de slag te gaan, zal de leerkracht zijn eigen professionele vaardigheden uitbreiden met de aangereikte interventies. Iedere groep ontwikkelt zich anders en op zijn eigen manier. Door zijn groep goed te observeren kan de leerkracht steeds effectiever werken naar zijn doelen.

Een groep ontwikkelt zich steeds volgens een vast patroon van fasen. Tuckman kwam tot deze opeenvolgende fasen:

1 Forming: kennismaking en oriëntatie.

De klas komt na de zomervakantie weer bij elkaar. Kinderen hebben de basisbehoefte om bij de groep te horen, zij stellen zich in deze fase inclusievragen (Van Overveld, 2012):

- Wat zijn de voorwaarden om bij deze groep te horen?
- Kan ik hier mezelf zijn?
- Hoe werkt het hier?
- Wat zijn de afspraken?

Voorbeeld uit de superheldenaanpak: De oefening 'groepjes maken' kan tijdens deze fase ingezet worden. De oefening is te vinden in het online Orka Platform, bij het onderdeel 'Oefeningen, fase 1.'

2 Storming: strijd om invloed, verkrijgen van leiderspositie.

Er vindt een sociale strijd plaats om hoog in hiërarchie te komen. Er ontstaat een pikorde in de groep, de leiders van de klas staan op (Van Overveld, 2012). Deze fase kan in de tweede schoolweek starten en duren tot de herfstvakantie. Als de rollen nog niet verdeeld zijn, zal deze fase langer duren.

Voorbeeld uit de superheldenaanpak: De oefening 'de foto' kan tijdens deze fase ingezet worden. De oefening is te vinden in het online Orka Platform, bij het onderdeel 'Oefeningen, fase 2.'

3 Norming: gemeenschappelijke normen over wat wel en niet gewenst is.

De fase van norming heeft alles te maken met normen, met regels en gedragsverwachtingen: wat mag hier wel en wat mag hier niet? (Van Overveld, 2012). De leerkracht omschrijft samen met kinderen de regels van de klas. Deze fase kan tussen de tweede schoolweek en de herfstvakantie plaatsvinden.

Voorbeeld uit de superheldenaanpak: De oefening 'balspel twee teams' kan tijdens deze fase ingezet worden. De oefening is te vinden in het online Orka Platform, bij het onderdeel 'Oefeningen, fase 3.'

4 Performing: langere periode van rust en plezierige samenwerking.

In deze fase staan de rollen vast, zijn de onderlinge verhoudingen in balans en heerst een basisrust (Van Overveld, 2012). Er is een leerklimaat waarin kinderen met elkaar en van elkaar kunnen leren.

Deze fase kan rond de herfstvakantie bereikt zijn.

Voorbeeld uit de superheldenaanpak: De oefening 'complimenten op je rug' kan tijdens deze fase ingezet worden. De oefening is te vinden in het online Orka Platform, bij het onderdeel 'Oefeningen, fase 4.'

5 Adjourning: het einde van het schooljaar.

De groep neemt afscheid van elkaar. De kinderen kijken terug op het afgelopen schooljaar.

Voorbeeld uit de superheldenaanpak: De oefening 'kaartje voor jou' kan tijdens deze fase ingezet worden. De oefening is te vinden in het online Orka Platform, bij het onderdeel 'Oefeningen, fase 5.'

De eerste drie fasen zijn in de meeste groepen na enkele weken doorlopen. Dat betekent dat het algemene overzicht uitgaat van een verschuiving naar fase 4 na de herfstvakantie. Het is aan de actuele situatie van de groep of de leerkracht naar een volgende fase met specifieke oefeningen doorgaat. Na de herfstvakantie volgt dan een lange periode waarin de groep functioneert in fase 4.

De fasen van groepsvorming starten opnieuw op het moment wanneer een kind nieuw in de klas komt, of een kind de groep verlaat gaat door bijvoorbeeld verhuizing. Ook als er een andere leerkracht voor de groep komt, zal de groep de fasen opnieuw doorlopen. Klassen kunnen ook in fasen terugvallen. Dit wordt bepaald door een veranderde samenstelling in de groep, bijvoorbeeld bij wisseling van een leerkracht of kinderen. Elk schooljaar zal de klas opnieuw alle fasen doorlopen. Door het geven van oefeningen groepsvorming, passend bij de fase waarin de groep zich bevindt en het bespreken van sociale vaardigheden die kinderen kiezen tijdens deze oefeningen speelt de leerkracht een sturende en volgende rol in het begeleiden van de groep. Op deze manier wordt gewerkt aan de subdoelen gericht op positieve groepsvorming en sociale binding.

Elke ronde van een oefening groepsvorming observeert de leerkracht de interacties tussen kinderen.

Observeren is een werkwijze om doelgerichte gedragsinformatie te verkrijgen. Tijdens professioneel observeren moet je er des te meer voor zorgen dat je de waargenomen gedragingen bewaart, eenvoudig en snel kunt ophalen en overzichtelijk communiceert (Celestin-Westreich, S & Celestin, L, 2017). Tijdens elke oefening groepsvorming observeert de leerkracht interacties tussen kinderen. Zodoende benadert hij de klas als systeem. Op basis van geobserveerde gedragingen communiceert de leerkracht met kinderen a.d.h.v. systemisch werken.

Systemisch werken wordt door de leerkracht toegepast om te communiceren met kinderen. Eén van de pijlers van de **stysteemtheorie** is de veronderstelling dat ons gedrag voor een belangrijk deel door onze positie binnen het systeem wordt bepaald en minder door iemands persoonlijkheid. Voor een groot deel zijn we wie anderen van ons maken. En het is de omgeving, het systeem, dat hiervan de grenzen aangeeft (Pont, 2013). De groep functioneert als systeem (groep of klas), waar de leerkracht ook een onderdeel van is. Binnen het systeem van de groep kan de leerkracht kiezen voor drie benaderingen:

- De bron. Het kind dat het ongewenste gedrag vertoont. Hij schopt bijvoorbeeld een ander kind als de kinderen in de rij staan. De leerkracht kan de bron (de dader) aanspreken om het ongewenste gedrag te begrenzen. Daarnaast kan de leerkracht in gesprek met het kind om inzicht in zijn handelen te geven.
- Het slachtoffer. Het kind naar wie het ongewenste gedrag gericht is. Dit kind kan leren zich weerbaar op te stellen, en de grenzen aan te geven. Dit kan met behulp van de superhelden 'opkomen voor jezelf', 'relaxed reageren', 'de slimme plek', 'negeren' of 'melden'.
- De omgeving. De kinderen die erbij aanwezig zijn kunnen ook aangesproken worden. Het is belangrijk dat groepsleden zich medeverantwoordelijk voelen van de eigen groep en dit ook uiten (Van Engelen, 2014). Dit kan met behulp van de superhelden 'elkaar helpen', 'elkaar aanspreken' en 'melden'.

Tijdens de oefeningen van de superheldenaanpak ontstaan gerichte situaties waarin kinderen zich herkennen. Zij worden zich bewust van hun patronen en het effect daarvan op anderen in een veilige gestructureerde omgeving onder de regie van de leerkracht. Dit is de plek waarin ze fouten mogen maken en kunnen oefenen met nieuw gedrag. De leerkracht heeft bij deze oefeningen een belangrijke rol. Hij kan zich afzijdig houden en de interactie nauwkeurig observeren, waarna hij evalueert met de kinderen. Of hij intervieneert actief waarbij het alternatief gedrag aangeeft of zelf voordoet om de kinderen inzicht te geven in effectiever gedrag. Bij groepsoefeningen kijkt de leerkracht ook naar de kinderen die zich op de achtergrond houden. Wat is de rol van deze kinderen? Hoe nemen zij deel aan het groepsproces? Hoe kunnen deze kinderen betrokken worden bij het groepsproces? De leerkracht gaat tijdens de oefeningen in gesprek met de bron (de dader), het slachtoffer of de omgeving bij ongewenst gedrag van een kind of tijdens het samenwerken. Bijvoorbeeld: tijdens het samenwerken neemt een kind op dominante wijze de leiding. Hij bepaalt het onderwerp en de kleur als de kinderen een tekening kunnen maken. Een ander kind reageert verdrietig, maar zegt er niets van. De leerkracht kan er nu voor kiezen om in gesprek te gaan met het kind die het onderwerp en kleur bepaalt (de bron), het kind die verdrietig reageert (het slachtoffer), of de omgeving (de kinderen die erbij zitten).

Vanuit de systeemtheorie worden tijdens oefeningen groepsvorming gebruik gemaakt van feedback geven aan kinderen. Leerkrachten geven tijdens en na elke ronde van een oefening feedback over de sociale vaardigheden die zijn ingezet. Tijdens en na elke ronde van een oefening geeft de leerkracht feedback op drie niveaus. Deze niveaus hebben invloed op het leren: doen, denken en willen. Volgens Lingsma (2009) gaat het om feedbackloops: de niveaus staan in verbinding en beïnvloeden elkaar (Lingsma, 2009). Niveau 1: Wat doe je? Dit is het zichtbare niveau: handelen en gedrag. We geven feedback op gedrag naar aanleiding van het effect dat we ervaren.

Voorbeelden van superhelden: opkomen voor jezelf, de slimme plek, negeren en relaxed reageren.

Niveau 2: Wat denk je? Het denken en de opvattingen beïnvloeden het gedrag.
Niveau 3: Wat wil je? Welke keuze wil je maken? De keuze, wel of niet willen beïnvloedt onze manier van denken.
Deze niveaus zijn verwerkt in de checklist voor de leerkracht. De leerkracht observeert een oefening, kiest de benadering bron, slachtoffer of omgeving en geeft dan op drie niveaus feedback volgens de checklist.

De superheldenaanpak is ook gebaseerd op de sociale leertheorie (Bandura, 1986) en maakt gebruik van een aantal werkvormen om de factoren aan te pakken en daarmee sociale problemen bij kinderen te voorkomen. De werkvormen die worden gebruikt zijn modellering en rollenspel.

Kinderen leren sociale vaardigheden vooral van elkaar (Verheij, 2005). Bij de superheldenaanpak wordt geoefend met meerdere sociale vaardigheden tijdens oefeningen groepsvorming. Ze oefenen met diverse sociale vaardigheden, zoals 'leiden', 'volgen', 'elkaar helpen' en 'opkomen voor jezelf'. Verschillende onderzoeken laten zien dat het toepassen van ervaringsgerichte interventies effectief is als het gaat om het verbeteren van sociale vaardigheden en het verminderen van gedragsproblemen (Foolen Ince & De Baat, 2012; Lin en Bratton, 2015; Sukhodolsky, Smith, McCauley, Ibrahim & Piasecka, 2016). Het tekort aan sociale vaardigheden (te zien bij kinderen bij wie die deze vaardigheden nog onvoldoende ontwikkeld zijn) wordt gestructureerd in een veilige omgeving geoefend. De leerkracht kan in actuele situaties op de speelplaats wijzen op de mogelijkheden van reageren uit de oefeningen. Hierdoor kunnen zij direct gebruik maken van wat ze geleerd hebben en het effect op hun vernieuwde houding en reactie zien. Het aanleren van sociale vaardigheden zorgt ervoor dat de subdoelen worden aangepakt op het gebied van een tekort aan sociale vaardigheden.

In het **sociaal leren** (Bandura, 1986) staat het begrip socialisatie centraal. Kinderen leren vooral door het socialisatieproces. Door gedrag van klasgenoten te observeren, kunnen kinderen gedrag heel snel leren. Als kinderen zien dat een model, een voorbeeld, wordt beloond, kunnen kinderen zich indirect beloond voelen. Dit is een proces van indirecte versterking, verkregen door observatie. Allerlei gedrag wordt via **modellering** geleerd. Bij de superheldenaanpak worden oefeningen groepsvorming als vaardigheidstraining onder begeleiding ingezet. Tijdens de oefeningen ontstaan interacties waarin de kinderen zich bewust worden van hun patronen en het effect daarvan op anderen. De leerkracht stelt een sociale vaardigheid (superheld of keuze) als doel van een oefening, en belooft de kinderen die deze vaardigheid goed toepassen. Dit zorgt ervoor dat andere kinderen via modellering de sociale vaardigheid kunnen leren en toepassen. Hiermee wordt tijdens elke oefening gewerkt aan de subdoelen gericht op sociale informatieverwerking.

Uit onderzoek blijkt dat **rollenspel** een effectief middel is om sociale vaardigheden aan te leren. Kinderen leren eerst tijdens de video als de oefening en sociale vaardigheden door anderen worden uitgevoerd. Vervolgens geeft de leerkracht instructie over de sociale vaardigheden en kunnen kinderen dit uitvoeren tijdens de oefening. De leerkracht geeft hierop feedback, waarna de kinderen opnieuw een ronde van de oefening uitvoeren. Kinderen leren door feedback en herhaalde oefening (Kaminski, Valle, Filene & Boyle, 2008). Interventies die zich richten op het verbeteren van sociale vaardigheden door middel van instructie, oefenen en feedback zijn succesvol, concluderen Bierman en Bowers (2009). Hiermee wordt tijdens elke oefening ook gewerkt aan de subdoelen gericht op sociale informatieverwerking.

4 Onderzoek

A

Procesevaluatie superheldenaanpak, Rino Vijverberg, Orka Training. Orka Training heeft in januari 2020 een interne procesevaluatie afgenomen.

B

Er is een kwantitatieve methode van data verzamelen gebruikt om inzicht te krijgen in welke onderdelen de scholen (30 scholen in januari 2020) hebben geïmplementeerd of van plan zijn te implementeren. Door middel van een online vragenlijst voor leerkrachten zijn de leerkrachten die werken met de superheldenaanpak ondervraagd, in de periode januari 2020. We hebben hen in deze vragenlijst gevraagd naar de waardering van de superheldenaanpak en het online Orka Platform.

Een aantal vragen die gesteld zijn aan leerkrachten en coördinatoren: Wat heeft bijgedragen aan de uitvoering van de superheldenaanpak? Hoe wordt de superheldenaanpak geborgd binnen de school?

Twee vragen die gesteld zijn aan leerlingen: Hoe vaak gebruik je de superhelden? Waar gebruik je de superhelden? Hierdoor kunnen ook succes- en faalfactoren in kaart worden gebracht. Daarnaast is er een online vragenlijst naar coördinatoren van de superheldenaanpak van de scholen gestuurd. Dit zijn intern begeleiders, directieleden, leerkrachten of gedragsspecialisten. Ten derde zijn er mondelinge interviews afgenomen met leerkrachten die werken met de superheldenaanpak. Ten vierde is er een online vragenlijst naar leerlingen van een aantal scholen gestuurd die werken met de superheldenaanpak.

In totaal hebben 134 respondenten de vragenlijst voor leerkrachten ingevuld. Daarnaast hebben 29 coördinatoren de vragenlijst voor coördinatoren ingevuld. Ten derde is er bij 31 leerkrachten een mondeling interview afgenomen. Ten vierde hebben 255 leerlingen de online vragenlijst ingevuld.

De online vragenlijsten zijn naar 30 scholen gestuurd die werken met de superheldenaanpak.

Totaal aantal respondenten: 194 volwassenen en 255 leerlingen.

C

Uit de online vragenlijst voor leerkrachten blijkt dat 78,2% van de respondenten de poster en het stoplicht in de klas de grootste succesfactor vinden. Ten tweede wordt door 74,4% de superheldenlessen genoemd. Ten derde met 65,4% wordt de teamtraining genoemd. Als vierde met 51,9% wordt het online Orka Platform genoemd. Het ontvangen van de tweewekelijkse lesbrief wordt ook goed gewaardeerd om met groepsvorming concreet aan de slag te kunnen gaan.

Uit de online vragenlijst voor coördinatoren blijkt dat 93,1% van de respondenten de lessen als belangrijkste onderdeel noemen. Ten tweede wordt door 75,9% het stoplicht en de poster in de klas genoemd. Ten derde worden met 48,3% het online Orka Platform en de teamtraining genoemd. Als vijfde wordt met 17,2% het relatiediagram en de vragenlijst genoemd. De respondenten (online vragenlijst voor coördinatoren) hebben ook antwoord gegeven op de vraag hoe de superheldenaanpak geborgd wordt binnen de school.

- Poster en stoplicht worden dagelijks besproken door de leerkracht in de klas, 25x genoemd door respondenten.
- Oefeningen worden elke week door leerkrachten uitgevoerd, 17x genoemd door respondenten.
- Agendapunt "superhelden" bij bouw- of teamvergaderingen, 9x genoemd door respondenten.
- Groepsbezoeken door de coördinator/ gedragsspecialist/ intern begeleider waarin de superheldenaanpak wordt meegenomen, 7x genoemd door respondenten.

- De leerkracht bespreekt de superhelden wanneer het nodig is. 2x genoemd door respondenten.

Uit de online vragenlijst voor leerlingen blijkt dat 23,1% van de leerlingen de superhelden waardeert met een 8. Daarnaast geeft 20,4% van de leerlingen de superhelden een 9, en 27,5% van de leerlingen waardeert de superhelden met een 10.

Als verbeterpunten om de superheldenaanpak beter te borgen binnen de school worden door de respondenten (online vragenlijst voor leerkrachten) de volgende punten meerdere malen genoemd:

- Dat er voor de bovenbouw een andere versie komt van de superhelden. Een poster met benamingen die beter past bij deze leeftijd.
- Ouders betrekken bij de superheldenaanpak.
- Meer training en begeleiding om de superheldenaanpak te implementeren.
- Meer oefeningen in een document.
- Betere uitwerking van de superheldenaanpak voor kleuters.

De superheldenaanpak is na de procesevaluatie op de volgende punten aangepast:

- Er is een poster voor de bovenbouw ontwikkeld, zonder de afbeelding van superhelden.
- Er is een online cursus voor ouders ontwikkeld.
- Er zijn voor alle oefeningen instructiekaarten ontwikkeld.
- Alle oefeningen zijn kunnen gefilterd worden per bouw, zodat voor groep ½ de oefeningen beter te herkennen zijn. Daarnaast is er een digitale handleiding ontwikkeld, zodat elke leerkracht per bouw bekijkt hoe de superheldenaanpak vormgegeven kan worden.

5 Werkzame elementen

Inhoudelijk

- Oefeningen groepsvorming inzetten om te komen tot een positief groepsklimaat.
- Oefenen van sociale vaardigheden middels effectieve werkvormen zoals modellering en rollenspel.
- Schoolbreed werken aan dezelfde sociale vaardigheden.

Organisatorisch

- De leerkracht geeft minimaal één keer per week een oefening groepsvorming om te komen tot een positief groepsklimaat en om sociale vaardigheden te oefenen.
- De leerkracht geeft elke dag feedback aan kinderen over de sociale vaardigheden die toegepast worden.

6 Aangehaalde literatuur

Arslan, E., Durmusoglu-Saltali, N., Yilmaz, H. (2011). Social skills and emotional and behavioral traits of pre school children, *Social Behavior and Personality; an international journal*, 39 (9), 1281-1287.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Bierman, K. L., & Powers, C. J. (2009). Social skills training to improve peer relations. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (red.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 603-621). New York: Guilford Press.

Bijlsma, J. (2015). *Klasse(n)kracht: met respect voor de klas* (1ste editie). Maak Je Eigen Onderwijsboek.

Bijstra, J., & Nienhuis, B. (2003). Sociale-vaardigheidstrainingen: Meten we of meten we niet?. *Psycholoog-Amsterdam*, 38(4), 174-178.

Celestin-Westreich, S., & Celestin, L. (2017). *Observeren en rapporteren* (3de editie). Pearson Benelux B.V.

Boivin, M. (2005). *The origin of peer relationship difficulties in early childhood and their impact on children's psychosocial adjustment and development* (pp. 1-7). Montreal: Center of Excellence for Early childhood Development.

Daamen, W., Lekkerkerker, L., Verheijden, E, van Bokhoven, I., & Oudhof, M. (2016). *CAP-J. Classificatiesysteem voor de Aard van Problematiek van Jeugd*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

De Bil (2016) Afstemmen van gedrag helpt leerling sociale uitsluiting te voorkomen. Geraadpleegd van <https://www.ou.nl/-/afstemmen-van-gedrag-helpt-leerling-sociale-uitsluiting-te-voorkomen>.

Engelen, R. (2014). *Grip op de groep*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Epstein, M., Atkins, M., Cullinan, D., Kutash, K., & Weaver, R. (2008). *Reducing Behavior Problems in*

the Elementary School Classroom: A Practice Guide. Washington: National Centre for Education Evaluation and Regional Assistance, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.

Foolen, N., Ince, D., & De Baat, M. (2012). *Wat werkt bij gedragsproblemen en gedragsstoornissen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

Gresham, F. M. (1997). Social Competence and Students with Behavior Disorders: Where We've Been, Where We Are, and Where We Should Go. *Education and Treatment of Children*, 20 (3), 233-249.

Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (2008). *Social skills improvement system: Rating scales*. Bloomington, MN: Pearson Assessments.

Goei, S.L. & Kleijnen, R. (2009). Eindrapportage literatuurstudie Onderwijsraad. Omgang met zorgkinderen met gedragsproblemen. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Goossens, M. V. (2012). *Pesten op school, achtergronden en interventies*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.

Hofstra, M.B., van der Ende, J. & Verhulst, F.C. (2002). Child and adolescent problems predict DSM-IV disorders in adulthood: a 14-year follow-up of a Dutch epidemiological sample. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41(2), 182-189.

Hulstijn, E. M., Cohen-Kettenis, P. T., Mellenbergh, G. J., Boomsma, A., Blonk, R. W. B., Prins, P. J. M., & Hamerlinck, S. (2006). *Vragenlijst Sociale Vaardigheden van Jongeren*. Amsterdam: Boom test uitgevers.

Ince, D, van Yperen, T & Valkestijn, M (2018). *Top tien beschermende factoren voor een positieve ontwikkeling van jeugdigen*. Geraadpleegd op 13-1-2021, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Top-tien-positieve-ontwikkeling-jeugd.pdf>.

Kaminski, J., Valle, L., Filene, J.H. and Boyle, C.L. (2008) A Meta-Analytic Review of Components Associated with Parent Training Program Effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 567-589.

Kiley-Brabeck, K., & Sobin, C. (2006). Social skills and executive function deficits in children with the 22q11 deletion syndrome. *Applied Neuropsychology*, 13 (4), 258-268.

Lin, Y. W., & Bratton, S. (2015). A meta-analytic review of child-centered play therapy approached. *Journal of Counseling and Development*, 93(1).

Lingsma, M. (2009). *Aan de slag met teamcoaching*. Soest: Nelissen.

Marzano, R.J. (2009). *Wat werkt op school*. Rotterdam: Bazalt.

Meij, H., & Ince, D. (2013, december). *De ontwikkeling van kinderen*. Geraadpleegd van <http://www.nji.nl/nl10/Download-NJi/De-ontwikkelingvan-kinderen.pdf>.

Miller, N. V., & Johnston, C. (2019). Social threat attentional bias in childhood: Relations to aggression and hostile intent attributions. *Aggressive behavior*, 45(3), 245-254.

Muynck, M. H. (1999). *Ik wil er ook bij horen*. Houten: Den Hertog B.V.

Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Pesten: Algemeen*. Geraadpleegd op 22 juli 2020, van <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Pesten/Risico-en-beschermende-factoren/Algemeen>.

Oliva, A., Jimenez, J. M., & Parra, A. (2009). Protective effect of supportive family relationships and the influence of stressful life events on adolescent adjustment. *Anxiety, Stress, and Coping*, 22(2), 137-152.

Onderwijsraad (2010). *De school en leerlingen met gedragsproblemen*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2010b). *Ouders als partners: versterking van relaties met en tussen ouders op school*. Den Haag: Onderwijsraad.

- Orobio de Castro, B., Merk, W., Koops, W., Veerman, J. W., & Bosch, J. D. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 105-116.
- Overveld, K. van (2012). *Groepsplan Gedrag*. Huizen: Pica.
- Overveld, K. (2019). *Gedragsoptlossingen voor de moeilijke groep : hoe begeleid je uitdagende klassen in het primair onderwijs*. Huizen: Pica.
- Pont, S. (2013) *Er zit systeem in...!* Amsterdam.
- Reef J, Diamantopoulou S, van Meurs I, Verhulst F, van der Ende J (2009). Child to adult continuities of psychopathology: a 24-year follow-up. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 120(3), 230-238.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22(4), 453-459.
- Schönenberg, M., & Justyte, A. (2014). Investigation of the hostile attribution bias toward ambiguous facial cues in antisocial violent offenders. *European Archives of Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 264(1), 61-69.
- School en veiligheid (z.d.) Vriendschap helpt tegen stress bij buitensluiten. Geraadpleegd van <https://www.schoolenveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/293-2/>.
- Sørli, M., & Ogden, T.(2007). Immediate impacts of PALS: a school wide multi-level programme targeting behavior problems in elementary school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51 (5), 471-492.
- Speetjens, P., de Graaf, I. & Blokland, G. (2007). Het fundament van Triple P, Theoretische onderbouwing en onderzoek. *Jeugd en Co Kennis*, 1, 43-49.
- Timmermans M, van Lier PA, Koot HM (2010). The role of stressful events in the development of behavioural and emotional problems from early childhood to late adolescence. *Psychol Med*. 40(10):1659-1668.
- Sukhodolsky, D. G., Smith, S. D., McCauley, S. A., Ibrahim, K., & Piasecka, J. B. (2016). Behavioral interventions for anger, irritability, and aggression in children and adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology*, 26(1), 58-64
- Timmermans M, van Lier PA, Koot HM. The role of stressful events in the development of behavioural and emotional problems from early childhood to late adolescence. *Psychol Med*. 2010 Oct;40(10):1659-68.
- Tuckman, B.W. (2001). Developmental sequence in small groups. *Group Facilitation: A Research and Applications Journal* Number 3, 71-72
- Verheij F.E.A. (2005). *Integratieve kinder- en jeugdpsychotherapie*. Assen: Van Gorcum.
- Wijnands, Z. (2013). *Als je wordt buitengesloten*. Heerenveen: Groen.

Whittaker, J. E. V., Harden, B. J., See, H. M., Meisch, A. D., & T'Pring, R. W. (2011). Family risks and protective factors: Pathways to Early Head Start toddlers' social-emotional functioning. *Early Childhood Research Quarterly, 26*(1), 74-86.

Zeijl, E., M. Crone, K. Wiefferink, S. Keuzenkamp, M. Reijneveld (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag/Leiden: SCP/TNO.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (Nji), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport & Bewegen, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

